

*Shavkat NORMO‘MINOV,
Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi*

Termiz davlat pedagogika instituti dotsenti v/b, (PhD) O.Eshmuradov taqrizi asosida

DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE ACTIVITY IN EDUCATION AND COGNITIVE ACTIVITY

Annotation

This article discusses the possibility of developing students' creative activity, independent search for information, analytical skills, and the elimination of interference factors that prevent the development of listening comprehension skills in accordance with the content of educational goals.

Key words: Higher education, quality, cognitive sphere, development of creative activity, creativity, creative activity, cognitive activity, creative abilities.

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ В ОБРАЗОВАНИИ И ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Аннотация

В данной статье рассматривается возможность развития творческой активности учащихся, самостоятельного поиска информации, аналитических способностей, а также устранение мешающих факторов, мешающих развитию навыков понимания на слух в соответствии с содержанием образовательных целей.

Ключевые слова: Высшее образование, качество, познавательная сфера, развитие творческой активности, креативность, творческая деятельность, познавательная деятельность, творческие способности.

TA'LIM VA KOGNITIV FAOLIYATDA TALABANING IJODIY FAOLLIKI RIVOJLANISH

Аннотация

Ushbu maqolada talabalarning ijodiy faolligini rivojlantirish imkoniyatlari axborotni mustaqil izlash, tahlil qilish ko'nikmalari hamda tinglab tushunish malakalarini rivojlantirishga to'sqinlik qiluvchi interferension omillarni ta'limiy maqsadlar mazmuniga mos ravishda bartaraf etish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, sifat, kognitiv soha, ijodiy faolligini rivojlantirish, ijodkorlik, ijodiy faoliyat, bilish faoliyati, ijodkorlik qobiliyatlari.

Kirish: Oliy ta'lim tizimida qanday o'zgarishlar ro'y bermasin, uning asosiy muammoci – jamiyatda talab etiladigan kadrlarni tayyorlash, shuningdek, yoshlarning ta'lim, ma'naviy kamolot hamda intellektual kacbiiy ehtiyojlarini taminlashdan iboratdir. Har doim har qanday sharoitda ijodiy, nostandart yondashishga qodir bo'lgan mutaxassislar taqdirlangan, shu sababli ijodiy faol talabani shakllantirish ma'alacii dolzarb bo'lib kelgan hamda dolzarb bo'lib qolmoqda.

Har qanday pedagogik hodici uning muhim xususiyatlarini tushunish uchun ko'rib chiqishda uni dialektik taraqqiyotda taqdim etish lozim. Oliy o'quv yurti muassasalarida ta'lim mazmunini qayta qurish, mutaxassislar tayyorlashning yangi, samarali shakllarini izlab topish bevosita talabalarning bilish faoliyatini jonlantirish bilan bog'langandir. Hozirgi davrda talabalarning bilish faoliyatini jonlantirish muammosi o'z mohiyatiga ko'ra falsafa, sotsiologiya, pedagogika, psixologiya, xususiy metodika fanlari vakillarining dolzarb ilmiy-tadqiqot obyeki bo'lib qolmoqda [2].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'zbek olimi X.X.Tlashevning tadqiqotlarida o'rta asr olimlarining didaktik qarashlari umumlantirilgan holda tahlil qilib berilgan. Xorazmiy, Kindiy, Farobiy, Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Umar Hayyom va ularning boshqa zamondoshlarining ilmiy dunyoqarashi hamda bilimlar manbai va obyeki tahlilidan ayon bo'ladi. Bilish jarayoni qanday bosqichlardan tashkil topgan hamda bilish va amaliy faoliyat o'rtasida qanday munosabatlar mavjud degan savol ularni doimo qiziqtirib kelgan.

Sh.S.Sharipov "Talabalar kasbiy ijodkorligi uzviyligini ta'minlashning nazariyasi hamda amaliyoti" nomli

doktorlik dissertatsiyasida "Talabalar ijodiy faoliyatini tashkil etishda ikki o'zaro bog'liq vazifani e'tiborga olish kerak. Ularning birinchisi – ilmiy dunyoqarashini shakllantirishi bilan, talabalar ijodiy faoliyatida mu'taqil fikrlashni takomillashtirish, bilim egallashdagi intiluvchanligi, ikkinchisi – o'zlashtirgan bilimlarni ta'limda hamda amaliy faoliyatda mu'taqil qo'llay olishga o'rgatish bilan belgilanadi" – deb ta'kidlaydi. Sh.S.Sharipovning keltirib o'tgan vazifalariga tayangan holda talabalarning nafaqat kacbiiy ijodkorligini, balki ijodiy faoliyat jarayonini bolalarning kichik yoshidan boshlab shakllantirish, boshlang'ich cinfda o'qish davri mobaynida ularning tacavvurini boyitish orqali aqliy ko'nikmalarini takomillashtirib borish, o'z oldiga qo'yan maqsadiga erishishlarida turli echimlarni topib, to'g'ri qaror chiqarish ko'nikmalariga odatlantirish orqali tashkil etish mumkin degan xulosaga kelgan [2].

Ba'zi tadqiqotchilar, bunday vazifalarning didaktik maqsadi, ularning yordami bilan, muammoli o'qitish uslubini yaratish asosida uning kognitiv faolligini faollashtirishda, deb hisoblaydilar.

Boshqalar yesa, ikkinchi turdagi kognitiv vazifalarning didaktik maqsadini o'qitishda muammolikning didaktik tamoyilini amalga oshiradi.

Ikkinchi turdagi kognitiv vazifalarning maqsadini aniqlashga biroz boshqacha yondashuvlarga qaramay, ularning ba'zi umumiy xususiyatlari ajratilgan va shakllangan [2].

1.Kognitiv vazifalarni hal qilish haqiqiy obyektlarni o'rganish bilan bog'liq, aniq aloqalar, bog'liqliklar va o'zaro ta'sirlarni aniqlash va ko'rib chiqish to'g'ridan -to'g'ri kuzatiladigan xususiyatlar chegarasidan chiqib ketishni o'z ichiga oladi.

2. Kognitiv vazifalarni shakllantirishda, har qanday faktni tushuntirish, oxir -oqibat, ba'zi bir aniq hodisalar, jarayonlar xususiyatlariga bog'liq bo'lishi kerak.

Kognitiv vazifalarni shakllantirish shunday tuzilganki, bu yechim mavjud bilimlarning maksimal miqdorini yangilashni talab qiladi.

Uchinchi turdagi kognitiv vazifalarning mohiyati shundan iboratki, o'zlarining kognitiv harakatlarini ma'lum tarzda tashkil yetish zarurati bilan duch keladilar.

Tadqiqot metodologiyasi. Kognitiv faoliyatning asosiy motivi kognitiv qiziqish bo'lishi lozim, uning paydo bo'lishi nafaqat dactur materialining muvaffaqiyatli o'zlashtirilishini ta'minlash vocitaci, balki o'rganish maqsadi hamdir. Shuningdek, kognitiv qiziqishning etarlicha kuchli bo'lishi juda muhimdir. Kognitiv qiziqishning intencivligini aniqlash birinchi qarashda ko'rinadigan darajada oson emas. O'qituvchining talabalarning "uy laboratoriyasiga" kirishga imkoni yo'q, guruhda hamda dars jarayonidan tashqari mashg'ulotlarda passivlik yuz berishi ba'zan talaba fazilatlarining natijasi bo'lishi mumkin: uyatchanlik, kamtarlik hamda boshqalar.

Kognitiv qiziqishni ijodiy faoliyatni takomillashtirish elementi sifatida ko'rib chiqib, quyidagi xulocalarga kelish lozim.

kognitiv qiziqish paydo bo'lganda, ta'lim jarayoni yaqin, hayotiy faoliyatga aylanadi, bunda talabani o'zi bevocita qiziqadi;

faol kognitiv qiziqish – bu talabani muctahkam hamda ishonchli asosini yaratadigan ta'limning eng muhim motivlaridan biridir;

talabalarning bilimga bo'lgan qiziqishi ularning faol faolligi uchun ichki manbalar bo'lib sanaladi. Demak, o'qituvchining oldidagi acociy vazifalaridan biri – o'quv jarayonida talabalarning kognitiv, ijodiy faol qiziqishlarini takomillashtirishdir [1].

Kognitiv qiziqish - bu qiziquvchanlik, o'rganilayotgan mavzuga chuqur kirib borish ictagi, uni boshqa o'quv fanlari bilan solishtirish, xulosalar chiqarish, yangi savollarning paydo bo'lish jarayonidir. Agar bu fazilatlar etarli darajada takomillashmaga, muvaffaqiyatli ta'lim haqida gap bo'lishi mumkin emas. Bu kognitiv qiziqish dunyoga, bilish jarayoniga bo'lgan faol munosabatni belgilaydi. Olimlarning fikricha, qiziqish shaxcning qoniqish keltiradigan muayyan faoliyat bilan shug'ullanishning zarurati sifatida namoyon bo'ladi; qiziqish, talabani faolligini rag'batlantiruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi, bunda barcha psixologik jarayonlar jadallik bilan rivojlanadi hamda bu faoliyat ijodiy xarakterga ega bo'ladi, ayniqsa samarali bo'ladi. Qiziqish hamma psixologik jarayonlar hamda vazifalarga katta ta'sir ko'rsatadi: e'tibor, xotira, idrok, iroda kognitiv faoliyat psixologik hamda pedagogik materiallarda talabani ijtimoiy faoliyati sifatida qaraladi [2].

Когнитив фаолият талабанинн ижтимоий фаолиятининг бир тури сифатида куйидагича тавсифланади:

Kognitiv faoliyatning mualliflar tomonidan ko'rsatilgan individual holatlari bir-biriga zid emas, balki konsepsiyaning muhim jihatlarini to'ldiradi. Bu yondashuvlarning integratsiyasi kognitiv jarayonning manbai talabani bilim olish, mavjudlarini takomillashtirish, o'zini namoyon etish, jamiyatning ma'naviy madaniyatini anglash hamda o'zini anglash zarurati ekanligini ta'kidlash asosida amalga oshadi. Ehtiyoj – bu mavzuni faol bo'lishga chaqiradigan boshlang'ich jarayondir. Biroq, ba'zi bilim ehtiyojlarini qondirish yangilarining paydo bo'lishiga olib keladi, ammo bu ehtiyojlar ko'pincha o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi.

Afsuski, tabiat hech qanday bilim, amaliy ish ko'nikmalari, faoliyat ucullari bilan taqdir lamagan. Ular, har xil darajada bo'lishi mumkin, ma'lum bir faoliyat turi uchun potensial tabiat tomonidan mukofotlanadi. Masalan, moyilliklarning shaxciy tug'ma farqlari bor, shu cababli

kimdir bir faoliyatni egallash qobiliyati jihatidan boshqalardan uctun bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, boshqa faoliyatni egallash qobiliyati bo'yicha ulardan past bo'lishi ham mumkin. Musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun qulay moyillikka ega bo'lgan shaxc, hamma narsa teng bo'lsa ham, muciqaga qaraganda tezroq takomillashadi hamda bunday qobiliyati bo'lmaganlarga qaraganda katta yutuqlarga erishishi yuqori bo'ladi [3].

Ta'lim kognitiv faoliyatining boshqaruvi talabarni ma'lum operatsion tafakkur turlarini shakllantirish va ularning asosida tahlil, sintez, umumlashtirish kabi asosiy aqliy funksiyalarni rivojlantirish orqali kognitiv harakatlar tizimlarini hal qilish jarayonida aktualizatsiya qilishni ta'minlaydi.

Kognitiv vazifalarning mohiyati va mumkin bo'lgan mazmunini tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, ular talabani o'rganish obyektidan o'z mavzusiga o'tkazish shartlarini aniqlaydi. talabani ta'lim ma'lumotlari bilan bevosita

aloqasini nazarda tutadi. Shu bilan birga, bu o'zaro ta'sirning ko'pchilik didaktistlar ta'kidlaganidek, ko'p jihatdan ta'limiy ma'lumotni bilish vazifasida taqdim yetish uslubiga bog'liq [4].

Shu munosabat bilan shuni ta'kidlash joizki, bilishda axborotni taqdim yetishning deduktiv va induktiv usullari ajratiladi. Mantiqan, induksiya va deduksiya xulosaning shakllari sifatida tushuniladi, ular orqali ma'lum xulosalar chiqariladi, oqibatlari, mavjud yangi bilimlarni olish shakllari belgilanadi.

Xulosa va takliflar. Biz Kovalevaning "moyillik qanchalik hayratlanarli bo'lmacin, ular o'z-o'zidan rivojlana olmaydi, faoliyatdan tashqari, ta'limdan tashqari, qobiliyat faqat ishda namoyon bo'lmaydi, ular "harakatcizlikda" shakllanadi, rivojlanadi, faollikda gullab-yashnaydi hamda halok bo'ladi" degan qarashlariga qo'shilamiz.

Ammo, biz ishonamizki, insonning ma'lum bir faoliyatini bajarish qobiliyati har doim ham yoshlik paytida mavjud bo'lmaydi. Shuning uchun uni bir yo'nalishda takomillashtirish juda xavflidir, chunki u qandaydir jarayonni ko'rsatadi. Shunday qilib, biz boshqa faoliyat sohalarini bilan shug'ullanish uchun vaqt hamda kuch sarflaymiz. Qobiliyatlarni har tomonlama rivojlantirish lozim, bu juda chuqur qobiliyatlarni yashirishga imkon beradigan holat [3].

Talaba har doim biror narsani bilmaydi, "nimadir" bilmaca, qanday qilib "buni" o'rganishi mumkin degan savol paydo bo'ladi? Shuningdek, talaba o'z-o'zini tarbiyalash rejacini tuzishi mumkin, agar u bu sohada zarur bilimlar zahirasiga ega bo'lsa, o'rganilayotgan mavzu bo'yicha eng kam, ammo etarli umumiy tacavvurga ega bo'lsa natijaga erishadi. Intellektual qobiliyatlarning rivojlanishi talabani rivojlantirish psixologiyacining ustuvor yo'nalishlaridan biri sanaladi. O'qituvchi buni faqat etarli darajadagi malakaga ega bo'lsagina amalga oshirishi mumkin: talabalarning ijodiy rivojlanishining umumiy psixologik, pedagogik muammolarini anglash, ularning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish ucullari hamda texnikacini egallash, bunday ishga tayyorlik, o'z intellektual salohiyatining rivojlanish darajasi hisoblanadi [6]. Mahalliy pedagoglarning ishiga asoslanib, biz intellektual qobiliyatni talabani ajralmas qismi deb hisoblaymiz, bu uning yo'nalishida namoyon bo'ladi (kognitiv qiziqishning namoyon bo'lishi, kognitiv motivasiyaning uctunligi, bilimga intilish, qiziquvchanlik); qobiliyatlarda (muammolarni his qilish qobiliyati, ravonlik, stereotiplarni engish qobiliyati, fikrlashning moslashuvchanligi); xarakterda (tashabbuskorlik, noaniqlikka bag'rikenglik, o'ziga xoslik, tushuncha).

ADABIYOTLAR

1. Ergashev P, Gozibekova G, Baykunusova G. Talabalarda ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning uslubiy jihatlari (uslubiy qo'llanma). – T., 2013
2. Sharipov Sh.S. Kasb-hunar ta'limida talabalar ijodkorlik qobiliyatlarini uzluksiz rivojlantirish. Monografiya. –Toshkent: Fan, 2005. –140 b.;
3. Davletshin M.G. Qobiliyat va uning diagnostikasi. – T.: O'qituvchi, 1997. – 134 b.
4. Eshmurodov, O. (2022). Oila mustahkamligini ta'minlashning ijtimoiy-psixologik omillari.
5. М. А. Тилакова, & О. Э. Эшмуратов (2021). Креатив кобилиятларни ривожлантириш механизмлари. Scientific progress, 1 (6), 143-149.
6. Jabborov, X., & Eshmuradov, O. (2023). Шарқ мутафаккирлари ишларида миллий тарбия масаласи. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 3(2). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8394>